

МІСІЯ ОТТОНА БАМБЕРЗЬКОГО 20-х років XII ст. ТА ЇЇ РОЛЬ У ХРИСТІЯНІЗАЦІЇ ЗАХІДНОГО ПОМОР'Я

У статті розглядаються основні віхи життєвого шляху «апостола помор'ян» – бамберзького єпископа Оттона. Аналізуються передумови, хід і значення двох його християнських місій на Західне Помор'я: у 1124–1125 та 1128 р.

Ключові слова: християнізація, Західне Помор'я, Оттон Бамберзький, місіонерська діяльність.

Провідну роль у християнізації Західного Помор'я відіграв, як відомо, єпископ бамберзький Оттон (бл. 1060–1139), який походив зі знатного, однак небагатого рицарського роду у Франконії. Ставши у юнацькі роки священником, він супроводжує у 1080 р. у Польщу абата Генріха з Вюрцбурга, котрий згодом стає гнєзненським архієпископом. Оттон в цей час засновує у Гнєзно кафедральну школу для знатної польської молоді і завдяки своїй просвітницькій діяльності здобуває авторитет у польському соціумі, насамперед у середовищі знатних і впливових людей. Про його успішну діяльність стало відомо і польському князю Владиславу I Герману (1079–1102), котрий запросив його у 1088 р. до князівського двору у Плоцьку і зробив своїм капеланом. Прагнучи зближення Польщі і Німеччини Оттон порекомендував Владиславу Герману вступити у шлюб з овдовою сестрою німецького імператора Юдитою Марією і сам, у якості польського посланця, з успіхом виконав це дипломатичне доручення. Під час німецько-польських перемовин на молодого талановитого капелана звернув увагу Генріх IV (1056–1106) і запропонував йому у 1089 р. посаду канцлера Німецької імперії, а у 1102 р. імператор призначив Оттона бамберзьким єпископом. Саме на цій посаді він здобув найбільше визнання як прекрасний адміністратор і пастир. Оттон відновив у Бамберзі єпархіальні структури, спорудив на кордонах єпископства фортеці і заснував понад 20 нових монастирів, за що справедливо був іменований «батьком монастирів». Крім того він протегував наукам і мистецтву, керував будівництвом відомого романського собору в Шпейері, а також заново відбудував у 1109 р., спалений у 1081 р., собор св. Якова у Бамберзі. У протиборстві імперії і папства Оттон Бамберзький підтримував Рим, він брав участь у виробленні «Воромського конкордату» 1122 р. – угоди між папою римським Калікстом II і німецьким імператором Генріхом V (1106–1125), котра поклала край суперечці за інвеституру.

Одним з головних напрямків діяльності Оттона Бамберзького стала християнська місія у Західному Помор'ї, за яку його пізніше назвали «апостолом Помор'я». Ініціатором її проведення виступив польський князь Болеслав III Кривоустий (1106–1138), котрий у 1121 р. завоював Західне Помор'я і розраховував за допомогою християнізації зміцнити там свою владу. Не знайшовши серед єпископів польських земель діячів здатних навернути у християнство помор'ян, Болеслав III у 1122 р. доручив проведення християнської місії на Помор'ї уродженцю Іспанії, католицькому єпископу Бернарду. Однак, місія провалилась. Оскільки Бернард прибув проповідувати до великого міського центру у гирлі Одери-Воліна босим, в одязі бідняка, що викликало обурення волінців, які звикли судити про людину за вартістю її вбрання і не розуміли як це посланець всемогутнього християнського Бога, сповненого слави і багатства може бути таким бідним, тому вони сприйняли Бернарда за ошуканця, що прийшов до них заради наживи і вигнали з міста¹. Перепочивши кілька днів у польського князя, Бернард відправляється в Бамберг, де розповідає про свою невдалу християнську місію бамберзькому єпископу Оттону заявивши, як зазначає Еббон, що волінці не сприйняли його через злидений одяг «проте якщо серед них з'явиться проповідник, сповнений зовнішнього блиску і багатства – вони навернуться в християнство»². Розповіді Бернарда зміцнили прагнення Оттона здійснити християнську місію на Помор'я. Це бажання переросло у тверду рішучість, коли до нього безпосередньо звернувся з листом друг його юності, польський князь Болеслав III з проханням охрестити

поморян, обіцяючи зі свого боку, як повідомляє Герборд, всіляку підтримку людьми та іншими засобами³.

Судячи з «Життєписів Оттона», складених у XII ст. зі слів учасників місії Еббоном, Гербордом і невідомим автором з Пріфлінзького монастиря, місія проходила у два етапи: у 1124–1125 рр. і 1128 р. У першу і найбільш важливу свою місіонерську подорож на Помор'я, котра тривала 11 місяців, Оттон Бамберзький відправився на початку травня 1124 р. у супроводі надійних помічників: священників Вернера і Сефріда та перекладача Адальберта. Знаючи про природні багатства Західного Помор'я, адже як наголошує Герборд: «риби там неймовірний достаток як у морях, так і в озерах і ставках. За один денарій можна купити цілий віз свіжих оселедців... По всій країні безліч оленів, ланей, диких коней, ведмедів, свиней, кабанів і різної іншої дичини. Удосталь коров'ячого масла, овечого молока, баранячого та козиного жиру, меду, пшениці, конопель, маку, всіляких овочів і фруктових дерев»⁴. А також пам'ятаючи настанови Бернарда, що у багатому Помор'ї немає жебраків, а бідняки взагалі зневажаються, Оттон потурбувався, щоб з'явитися туди в розкоші і зовнішньому блиску: взявши з собою не лише великий запас речей, необхідних при богослужінні, але й багато одягу, дорогих тканин і інших подарунків, призначених для поморської знаті.

Отримавши дозвіл від папи римського Оттон Бамберзький їде через Чехію і Сілезію в Гнезно, де його з великими почестями приймає Болеслав III і забезпечує усім необхідним для майбутньої християнської місії: дає в помічники єпископу трьох священників і військового сотника Павлікія, споряджає численний обоз для перевезення продуктів і речей та нагороджує значною сумою грошей своєї країни. Розпрощавшись з Болеславом III, Оттон прямує до польсько-поморського кордону, де його радо зустрічає у супроводі 500 воїнів, таємно прийнявши християнство поморський князь Вратіслав, котрий надає місіонерам охоронні грамоти для продовження подорожі.

На початку червня 1124 р. місіонери підійшли до князівської фортеці Пиріца, у котрій у той час відбувалось язичницьке свято на яке зібралась чимала кількість населення міста та його округи. Місцева знать спочатку з недовірою поставилась до Оттона Бамберзького, проте у результаті тижневої проповіді єпископа та його сподвижників було охрещено, згідно свідчень Герборда, 7 тисяч пирічан і жителів навколишніх сіл⁵. Крім того, єпископ добився прийняття рішення побудувати у Пиріці християнську церкву. Так, завдяки діяльності Оттона, на Західному Помор'ї виникла перша християнська громада.

У світлі «Життєписів Оттона Бамберзького», одним з головних центрів князівської влади у гирлі Одеру на початку XII ст. був Камень, куди місіонери прибули наприкінці червня 1124 р. У Камені знаходилась резиденція поморського князя Вратіслава⁶. Тут була його дружина, проживало його оточення⁷. Про силу князівської влади у Камені свідчить той факт, що його жителі без опору прийняли християнство. У Камені Оттон побудував і освятив храм і призначив сюди одного зі своїх священників, а поморський князь дарував новій церкві земельні володіння⁸. Усвідомлюючи несумісність християнських шлюбних традицій з багатоженством і наложництвом князь Вратіслав у присутності єпископа відрікся від 24 наложниць, котрих, згідно язичницьких звичаїв, він мав окрім своєї законної дружини⁹.

Згідно даних писемних джерел, на початку серпня 1124 р. у супроводі послів князя і двох знатних містян – Доміслава та його сина, у якості провідників, місіонери перетнули на кораблях кілька озер і морську затоку і добрались до стародавнього поморського міста Воліна. Під час місії Оттона Бамберзького у Воліні засвідчені перші кроки посилення князівської влади. Тут вже існував князівський двір, не відокремлений особливо від решти міста. Той, хто отримував у ньому притулок, зазвичай, був недоторканим. Однак події, котрі проходили після прибуття Оттона переконливо свідчать, яким слабим було значення князівської влади у Воліні і як з нею, власне кажучи, на практиці мало рахувались. Підбурюваний жрецтвом простий народ, не дивлячись на право притулку, увірвався до князівського двору, бажаючи отримати у свої руки єпископа. Лише втручання представника польського князя – сантоцького каштеляна Павлікія і місцевої знаті на якийсь час врятувало становище. Рада старійшин зібравшись на своє засідання у місті приймає рішення: «вчинити так, як вчинить Щецін: тому що, – як зазначає Герборд, – велике і знамените місто Щецін вважалось матір'ю усіх міст поморської землі, і Воліну, говорили вони, не слід приймати нову релігію раніше, ніж вона буде визнана авторитетом Щеціна»¹⁰. Дізнавшись про це рішення волінців Оттон Бамберзький у супроводі багатого волінського купця і власника суден Недаміра та його сина поспішає на трьох кораблях у Щецін, де під покровом ночі розташовується у князівській резиденції.

Уранці коли місіонери відправились до щецінських старійшин і повідомили, що прибули від князя для проповіді Євангелія, щецінці відповіли їм, що задоволені існуючою у місті релігією і

не бажають порушувати закони своїх батьків. «У християн, говорили вони, є злодії і розбійники, яким відрубують ноги і виколують очі, всілякі злочини і покарання здійснює християнин над християнином; нехай обминає нас така релігія»¹¹.

Цю думку підтримали і інші жителі Щеціна. Місіонери провели у місті майже два місяці, проте нічого не досягли. Тоді Оттон Бамберзький вирішив послати гінця до Болеслава III Кривоустого з запитанням, що думає він з приводу супротиву християнізації жителів Воліна і Щеціна. Коли щецінці дізнались про цей факт, вони злякавшись повідомляють Болеслава III про те, що готові прийняти нову релігію за умови, що польський князь зменшить розміри їх данини. Князь погоджується на цю пропозицію, однак погрожує війною, якщо вони і далі чинитимуть опір християнізації. Після цього суспільна думка у Щеціні схиляється у бік християнської релігії. Невдовзі відбувається масове хрещення містян. В ході якого у місті було охрещено, за повідомленнями хроністів, 900 сімей¹². Крім того Оттону Бамберзькому вдалося домогтися знищення у Щеціні язичницьких храмів та інших місць поклоніння язичницьким богам, а також ідола бога Триглава, який був особливо шанованим у цьому місті. Очистивши місто від символів язичництва Оттон побудував і освятив у Щеціні дві церкви. Одна з них (св. Адальберта) стояла на пагорбі Триглава, а інша (св. Петра) – на площі перед входом у місто¹³.

Між тим волінці дізнавшись про успіх християнської місії Оттона Бамберзького у Щеціні закликали єпископа до себе, запевняючи його, як стверджує Еббон, що «після того, як твій Бог підкорив через тебе наших старійшин, ми, залишивши усі протиріччя, готові слухати твої настанови і прийняти вчення спасіння»¹⁴. Оттон хотів відразу ж після навернення у християнство щецінців відправитись у Волін, але його запросили насамперед відвідати два гроди Градець і Любін, котрі знаходились неподалік від Щеціна¹⁵. Охрестивши жителів цих гродів, освятивши вівтарі і призначивши священника Оттон Бамберзький разом зі своїми супутниками спустились униз по Одеру до Балтійського моря і прибули наприкінці листопада 1124 р. у гавань Воліна. Цього разу волінці приязно зустріли місіонерів: не тільки місто, але і вся навколишня округа прийняли християнство¹⁶. Після знищення язичницьких святилищ та ідола головного бога поморян Триглава Оттон наказав зняти з цього ідола позолоту та використати її на викуп полонених¹⁷, а також заклав фундаменти двох церков. Оскільки стародавній Волін був осердям Західного Помор'я, тут вирішено було створити резиденцію єпископа¹⁸.

З Воліна місіонери через Клодно прямують до важливого поморського торгово-ремісничого центру Колобжега, у якому на початку XII ст. князівська влада посідала досить важливі позиції, що обумовлювалось, на думку Л. Лецеєвича, тісними зв'язками місцевої знаті з феодалною земельною власністю. До того ж князь отримував значні прибутки з місцевих солеварень¹⁹.

Разом з тим, слід зазначити, що на початку XII ст. поряд з князівською владою у Колобжезі існували і вічові порядки. Так, Герборд підкреслює, що у 1124 р. Оттон Бамберзький не міг спочатку добитися тут вирішення питання про прийняття нової віри, оскільки у місті була відсутня значна кількість містян, що відплили в торгових цілях у море, і збори були неправомочними²⁰. Однак, згодом коли вони повернулись цю перепону було усунуто і Оттон охрещує жителів Колобжега, а невдовзі і ще одного міста по течії Парсенти Бялогарда. Тут він вирішив завершити свою місію на Помор'ї і тією ж самою дорогою через Гнезно, де його з великими почестями зустрічає польський князь Болеслав III і обдаровує багатими подарунками, Оттон повертається наприкінці березня 1125 р. у Бамберг²¹.

Зумовлена рецидивами язичництва на Помор'ї друга місіонерська подорож Оттона Бамберзького починається у березні 1128 р.²². Закупивши у Галле багато дорогих тканин та інших цінних речей, призначених для подарунків, місіонери водним шляхом по річках Ельбі і Хавелю добираються до Гавельберга, а звідти вже суходолом досягають Диміна і Узноїма²³. В останньому 22 травня 1128 р. відбувається з'їзд поморської знаті, на котрому князь Вартіслав добивається прийняття рішення про повторне навернення у християнство Західного Помор'я²⁴. Охрестивши в Узноїмі усіх поморських вельмож, Оттон Бамберзький протягом наступного тижня навертає у християнство жителів цього міста, а згодом і населення розташованих неподалік Велегоща, Гостькова, Щеціна і Воліна. Оттон планував охрестити і руян, які у вересні 1128 р. зазнали поразки від щецінців. Однак, дізнавшись, що аналогічні плани має і данський архієпископ Оттон Бамберзький відмовився від своїх намірів, вважаючи, що краще це зробити лундському архієпископу²⁵. Він залишає Західне Помор'я і на зворотному шляху зустрічається з польським князем Болеславом Кривоустим, котрому повідомляє про результати своєї подорожі в міста дельти Одеру. 20 грудня 1128 року Оттон повертається в Бамберг. Так закінчується його друга місіонерська подорож на Помор'я.

Підсумовуючи слід зазначити, що хоча друга місія єпископа бамберзького Оттона і виявилась менш успішною ніж перша, адже проводилась вона недосить ретельно, а кількість не переросла в очікувану якість. Однак, саме Оттону належить ключова роль в охрещенні населення Західного Помор'я. Саме він рішуче відмовився від ідеї примусового навернення у християнство поморян, зробивши це основною засадою свого пастирського служіння.

¹ Ebbo. *Żywot św. Ottona*. II, 1. // *Pomniki dziejowe Polski*. – Ser. II. – T. 7. – Cz. 2. – Warszawa, 1969.

² Ibidem.

³ Herbord. *Dialog o życiu św. Ottona biskupa Bamburgskiego*. II, 6 // *Monumenta Poloniae Historica*. – Ser. II. – T. 7. – Cz. 3. – Warszawa, 1974.

⁴ Herbord. II, 41.

⁵ Herbord. II, 17.

⁶ Ebbo. II, 5; Herbord. II, 19.

⁷ Herbord. II, 21.

⁸ Herbord. II, 22.

⁹ Ibidem.

¹⁰ Herbord. II, 25.

¹¹ Herbord. II, 26.

¹² Herbord. II, 34.

¹³ Herbord. II, 36.

¹⁴ Ebbo. II, 11.

¹⁵ Herbord. II, 37.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ Ebbo. II, 13.

¹⁸ Herbord. II, 37.

¹⁹ Leciejewicz L. *Wczesnośredniowieczny Kołobrzeg* // *Slavia Antiqua*. – 1960. – T. 7. – S. 355.

²⁰ Herbord. II, 38.

²¹ Ebbo. II, 18.

²² Власто А. П. *Запровадження християнства у слов'ян. Вступ до середньовічної історії слов'ян* [пер. з англ.]. – К., 2004. – С. 165.

²³ Котляревский А. А. *Сказания об Оттоне Бамбергском в отношении славянской истории и древности*. – Прага, 1874. – С. 69.

²⁴ Ebbo. III, 6.

²⁵ Котляревский А. А. *Сказания об Оттоне...* С. 91–92.

В статье рассматриваются основные вехи жизненного пути «апостола поморян» – бамбергского епископа Оттона. Анализируются предпосылки, ход и значение двух его христианских миссий на Западное Поморье: в 1124–1125 гг. и 1128 г.

Ключевые слова: христианизация, Западное Поморье, Оттон Бамбергский, миссионерская деятельность.

The article deals with the main aspects of deeds of the «Pomeranian Apostol» bishop Otto of Bamberg. The preconditions, courses and importance of the two missions to Western Pomerania of 1124–1125 and 1128 are analyzed.

Keywords: Christianization, Western Pomerania, Otto of Bamberg, missionary.